

TEK PARTİ DÖNEMİ MERZİFON'DA SİYASAL VE SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAM

Serap TAŞDEMİR*

ÖZET

Amasya-Çorum ve Samsun illeri arasında yer alan Merzifon ilçesi, bulunduğu konum itibarıyla tarih boyunca önemli bir ekonomik ve kültürel merkez olmuş, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte de varlığını ve önemini korumayı başarmıştır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin, Batıda gerçekleştirilen modernleşme koşullarını oluşturmaya çalıştığı dönemde –bir anlamda Cumhuriyet tarihindeki en hızlı değişimlerinin yaşandığı yıllarda-, Merzifon İlçesinin geçirdiği süreçlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Geleneksel toplumun yerini modern toplum kurumlarının almaya başladığı/aldığı 1923-1950 yılları arasında Merzifon İlçesi siyasal, sosyal, ekonomik yapısı ve kültür kurumlarıyla birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merzifon, Merzifon'da Siyasal Yaşam, Merzifon'da Kültürel Yaşam, Merzifon Türk Ocağı, Merzifon Halkevi.

SINGLE PARTY PERIOD OF POLITICAL AND CULTURAL LIFE IN MERZİFON

ABSTRACT

Located between Amasya-Çorum and Samsun provinces, the district of Merzifon has always been a center of economical and cultural importance thanks to its critical location. It has maintained its existence and importance even after declaration of the Republic. The purpose of this study is to present a historical account of the times Merzifon district has passed through during the period when Republic of Turkey tried to establish the same modernization conditions as in the West, i.e. the years when the fastest changes in the history of republic occurred. Especially Merzifon's political, social, economical structure and cultural institutions between 1923-1950, when tra-

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

ditional society was gradually replaced by the modernized social institutions, were handled.

Key Words: Merzifon, Political life in Merzifon, Cultural life in Merzifon.

Giriş

Amasya, Çorum ve Samsun illeri arasında bulunan Merzifon ilçesi, tarih boyunca sosyal, kültürel ve ekonomik yönden önemli bir konuma sahip olmuştur¹. Ticaret merkezlerinin kesişme noktasında bulunan Merzifon ilçesi² kültürler arası etkileşimin de yaşandığı merkez olmuştur. Amerikan Koleji 1865 yılında kurulmuş, bunu 1900 yılında kurulan Fransız Mektebi izlemiştir. Üç faal kütüphanenin hizmet vermesi, İttihat ve Terakki Kulübü'nün etkinlikleri (başta Büyük Mektep diye de anılan İstiklal İdadi Mektebi), Numune Rüştiyesi ve Ermeni İdadisi'nin varlığı o zamanlar küçük bir kasaba olan Merzifon'da dört gazete çıkmasında etkili olmuştur. Bu kültürel zenginlik Cumhuriyet döneminde de sürmüştür³.

Siyasal Yaşam

Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Merzifon halkı ulusal harekâtın yanında yer almış, Cumhuriyet ilan edildikten sonra da yapılan devrimleri ve rejimi desteklemeye devam etmiştir.

¹ A. Aziz Taşan, **Dün'den Bugün'e Merzifon**, Merzifonlular Derneği, İstanbul 1979, s. 43.

² Doğudan ve Karadeniz'den gelip İstanbul'a giden ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunmasının yanında Bağdat Yolu'nun ve Sinop Limanı üzerinden Kırım'a giden ticaret yolunun da kesişme noktasında bulunması Merzifon'da canlı bir ticaret hayatının yaşanmasında etkili olmuştur. Bkz. Suat Ayan, "Merzifon Örneğinden Yola Çıkarak Yerel Dergilerin Doğuşuna Sebep Olan Sosyo-Kültürel Etkenler ve Yerel Dergilerin Siyasetle Olan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı Şöleni (7-9 Haziran 2002, Bolu)**, Yay. Haz.: Dr. Azize Aktaş Yasa, Songül Boybeyi ve Ömer Çakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, s. 121.

³ Ahmet Yüksel, "Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 3 (1996), s. 169.; Suat Ayan, a.g.m., s. 121.

Merzifon'da siyasal yaşamın Cumhuriyet dönemindeki temelleri, II. Meşrutiyete kadar gitmektedir. İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın mücadelesi sadece İstanbul'da değil, taşrada ve dolayısıyla Merzifon'da da kendisini gösterdi. İttihatçılar kendilerine sözcü olarak *Merzifon* gazetesini seçerken,⁴ Hürriyet ve İtilafçılar *Nur-ı Ayn* gazetesini yayınladılar. Ezeli bir düşmanlığa ulaşan İttihatçı-İtilafçı çekişmesi, Cumhuriyetin ilanıyla noktalandı. İttihat ve Terakki taraftarlarının kesin hâkimiyetiyle sonuçlanan rekabette, İtilafçılar geri planda kalırken, Halk Fırkası teşkilatı eski İttihatçılardan oluştu⁵.

Merzifon CHP örgütü ülke geneline yansıdığı gibi Merzifon'da da sivil-asker bürokrat ve yerel eşrafa dayandı⁶. CHP Merzifon İlçe örgütünün çok partili hayata geçinceye değin bütçe yetersizliği dışında yaşadığı olumsuzluk parti teşkilatının kullanacağı bina ile ilgili oldu. 1940 yılında on yıldır oturduğu eski Taşnak Kulübü binasının devrine ait belgelerin kaybolması üzerine sorun yaşayan örgüt⁷, binayı tamir ederek hizmet vermeye devam etti⁸. Yeni parti binası yapılması içinse 1949 yılına kadar beklemek gerekti⁹.

1946 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Partisi Merzifon'da merkez, Alıcık ve Türnük'de parti teşkilatı ile Merzifon merkezde halkevi olmak üzere teşkilatlanmıştı. Aynı yıl Amasya ilindeki sayı Amasya merkez, Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçeleri ve bağlı 16 bucakta parti teşkilatı ile Amasya, Merzifon ve Gümüşhacıköy'de 3 halkevinden oluşmaktaydı¹⁰.

⁴ Gazetenin kurucuları bir dönem Merzifon'da belediye başkanlığı da yapan Delihan zade Hüseyin Rifat Bey ve eniştesi Şehirli zade Mehmet Feyzi Bey'dir. Yüksel, a.g.m., s. 176.

⁵ Yüksel, a.g.m., s. 169.

⁶ BCA 490.01/ 244.967.1, 5.9.1946.

⁷ Son taksiti 1940 yılında ödenip partiye mal edilen binanın maliyede kayıtlarının bulunamaması ve bundan dolayı tapusunun alınamaması sorun yarattı. BCA 490.01/ 615.13.1, 2.1.1940.

⁸ BCA 490.01/ 1573.402.1.

⁹ BCA 490.01/ 1469.7.1.

¹⁰ BCA 490.01/ 1296.303.3.

Tek parti dönemi boyunca Merzifon’da CHP desteklenirken¹¹, çok partili yaşama geçişle birlikte ilçede önce Milli Kalkınma Partisi, devam eden süreçte de Demokrat Parti şube açarak siyasî çalışmalarına başladı. Milli Kalkınma Partisi 1946 yılı ocak ayında başvuru yaparak Merzifon’da şube açmak istediğini belirtti. Milli Kalkınma Partisi’nin şube açma isteğinin veya yeni bir partinin varlığının CHP tarafından hoş karşılanmadığını CHP İlçe İdare Kurulu başkanı İhsan Aras’ın İl İdare Kuruluna gönderdiği yazıda görmek mümkündür: “*Devletçe açılmasına müsaade edilen Milli Kalkınma Partisi Merzifon’da bir şube açmak üzere hükümete müracaat ederek resmi muamelesini ikmal ettirmiş bulunmaktadır. Bu partinin açılmasına eski sorgu hâkimlerinden olup birçok fena hareketleri yüzünden memuriyetinden tardedilen Lütfü Silican teşebbüs etmiş, ve yanına memlekette hiç birisi de iyi tanınmamış altı arkadaşı daha katılmıştır*”¹². Milli Kalkınma Partisi Merzifon Şubesi, kuruluşundan 14 ay sonra ilçe başkanı Lütfü Silican tarafından kapatıldı ve parti şubesinin kapanma nedenleri halka broşür dağıtılarak açıklandı¹³.

¹¹ Tek parti dönemi yapılan seçimlerde bağımsız adaylar katılsa bile başarılı olamadılar. Örneğin 1936 yılında İlçe Cumhuriyet Halk Partisi ilçebay İbrahim Altuok’un başkanlığı altında toplandı. Yönetim kurulu üyeliklerine Musa Ferendeci, İskender Haki Engin, Hamdi Acar, İhsan Aras ve Haşim Ernil seçildiler. “Parti Seçimi”, **Taşan Dergisi**, 8/32 (1.1.1937), s. 12.

¹² BCA 490.01/ 436.1810.1. 23.01.1946.

¹³ Merzifon’da Utku Basımevi’nde basılan partiye ait broşürde: “*Muhterem Merzifonlu, On dört ay evvel Milli Kalkınma Partisi’nin Merzifon şubesini açtık: Bu gün de kapatmaya karar verdik. Niçin açtık, niçin kapattık? Biz şubeyi açarken ne iktidar mevkiindeki Halk Partisi’ni yıkıp yerine geçmeyi, ne de kötü bir emelin tahakkukunu diledik. Gaye şu idi: Memleketi kurtaran, Cumhuriyeti kuran Atatürk’ün benim partim dediği Halk Partisi’nin, İkinci Cihan Harbi yüzünden gevşekliğini söktürmek memlekete daha hayırlı olmayı sağlamaktır. On dört aydır bu ömrümüzde biliyorsunuz ki önünüzde dimdik duran bizim partimiz oldu. Bizden sonra bir de Demokrat adlı parti doğdu. Bu ömrümüz içinde çalıştık çabaladık rağbet görmedik. Sebebini şunda bulduk: Halk Partisi İkinci Cihan Harbinin yüzünden gevşeyen varlığını derhal çekmiş ve halkın hakikaten teveccühünü kazanmıştır. Son yıllarda halkta şikayet kalmamış. Bizim yapacağımız iş ancak ona hürmet etmek ve onun organizesine dahil olmak kaldı. Varlığımız bir muhalif sayılmakta, zaten maksat ana partimiz Halk Partisini yukarıdaki sebepten dolayı tahrir etmek bulunmakta idi. Ana partimiz olan Halk Partisi kazada kıymetli elemanını seçmiş başına genç bir reisi geçirmiş ve bütün varlığı ile hareketini organize etmiş, Artık bu varlık karşısında yirmi beş yıl eserini gösteren bu partinin karşısında bizim için susmak gerekir. Zaten Atamızın yolu da bu yol değil mi? Biz bu vaziyet önünde muhalefet damgası altında varlığı ile iftihar ettiğimiz bu partinin karşısında cephe almaktan sıkıldık. Ona iltihaka ve arkadaşlarımızı da o partinin emrinde yürümeyi onlara tavsiyeyi bir borç bildik. Biz*

Demokrat Parti'nin kurulması ilçede Milli Kalkınma Partisi'nden daha fazla destek ve kabul görmüş¹⁴, DP'nin kısa sürede hızlı bir şekilde kabul görmesi karşısında il ve ilçe örgütlerini gözden geçirip yeniden yapılanmaya giden CHP'nin bu partililere yaklaşımı da daha sert olmuş¹⁵, karşılıklı söylemler ve hareketler yaşanmış, bu tartışma ve atışmalar Amasya'da çıkan gazetelere de yansımıştır¹⁶. CHP ve DP arasında halkevlerinin kullanımı ve kamu kaynaklarından yararlanma¹⁷ ve/veya bazı devlet memuru ve yöneticilerin tarafsızlıklarını bırakıp partilerin yanında yer alması konusu siyasi tansiyonu daha da yükseltmiştir¹⁸. CHP ve DP arasındaki çekişme 1950 seçimle-

bu hareketlerimizle bayrağımızı indirir partimizi kapatırken en acı günlerde vatanı için çamurlarda yatan, aç kalan, Atatürk'ün ruhunu şad ettiğimize kaniyiz. Eğer Halk Partisi, idare heyetimize bir vazife verirse bunu lütf bileceğiz. Heyetimiz size son söz şunu söylüyor: Ulu tanrı her partiye bu millet için hayırlı, uğurlu, başarılar versin." şeklinde bir açıklama yapıldı. Milli Kalkınma Partisi Eski Başkanı Lütfi Silican, Utku Matbaası, Merzifon. BCA 490.01/ 436.1810.1.4.

¹⁴ Demokrat Parti İlçe başkanı Doktor Aziz Ergani olmuş, 1948 yılında yapılan ilçe kongresine Amasya DP il Başkanı Celal Topala başkanlığında yedi kişilik bir heyet katılmış, Merzifon ilçesinden de partili veya parti üyesi olmayan iki yüzü aşkın kişi katıldığı bildirilmiştir. "Merzifon DP İlçe Kongresinden İntibalar", **Yeşilyurt**, 9 Şubat 1948, s. 1.

¹⁵ Örnek verilecek olursa Kör Köyü eğitimci İbrahim Alkoç'un CHP hakkında sarfettiği "İşte bana diyorlar ki sen neden Demokrat Partiyi seviyorsun? Ben diyorum ki yirmi dört seneden beri halk partisi hırsızlık yapa yapa yeter etti ondan demokratlara bağlıyım." sözleri CHP'nce hoş karşılanmayarak durum mahkemelik olmuştur. BCA 490.01/ 436.1810.1. 4.

¹⁶ "Merzifon'da DP'nin Bir Kararı", **Amasya Yeşilyurt**, 27 Şubat 1948, s. 3.; "Merzifon CHP Başkanına Açık Mektup", **Amasya Yeşilyurt**, 19 Mart 1948, s. "Kutsal Bir Teşekkül Particiliğe Alet Olamaz", **Amasya Yeşilyurt**, 9 Eylül 1949, s. 1.; "Merzifon'da CHP Radyo İstasyonu!", **Amasya Yeşilyurt**, 4.11.1949, 1.4.

¹⁷ Merzifon DP teşkilatının Amasya'da yayınlanan *Yeşilyurt* gazetesindeki kamuoyu açıklamasında şöyle denilmekteydi: "İlçe Hıfzısıhha Komisyonu aldığı son kararlar köylereki kızamik salgını önlemek için iki askeri doktor, bir kooperatif doktoru ve bir eczacıdan mürekkep ekibi mücadeleye memur etmiştir. Ekip vazifesini muvaffakiyetle yapmıştır. Ancak: Halk Partisi başkan ve azalarından bazıları Hıfzısıhha Komisyonunun bu kararını partileri namına istismar ederek ekiple beraber köylere gitmişler ve sanki Halk Partisi bu yardımı yapıyormuş gibi bir tavır takınmış ve propaganda yapmışlardır. Hakikatte ise hiçbir partinin bu işle ilgisi yoktur. Bu cihetleri gazetenizle aydınlatmanızı saygılarımla rica ederim. Başkan: Dr. Aziz Ergani." Bu haberin devamında belediye başkanı tekzip etmiştir. "Merzifon'da DP'nin Bir Kararı", **Amasya Yeşilyurt**, 27 Şubat 1948, s. 3. ; "Amasya Yeşilyurt Gazetesi Neşriyat Müdürlüğüne", **Amasya Yeşilyurt**, 12 Mart 1948, s. 3-4.; "Merzifon CHP Başkanına Açık Mektup", **Amasya Yeşilyurt**, 19 Mart 1948, s. 3-4.

¹⁸ BCA 490.01/ 1898.1, 22.2.1949.

ri sonrasında da yaşanmaya devam etmiştir¹⁹.

Belediye Hizmetleri

Merzifon'da belediye ve şehir işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı belediye Kanunu sonrasında yaşandı²⁰. 1930 yılına kadar 24 mahalleden oluşan Merzifon merkezi, bir kısım mahallelerde zaman zaman yaşanan yangın²¹ ve devamındaki imar çalışmaları sonrasında seyrekleşmiş veya tamamen ortadan kalkmış olduğundan yeni bir düzenlemeye gidilerek 12 mahalleye indirildi²². İlçede elektrik, bando, Matbaa, kütüphane, ince saz kurumları oluşturuldu²³. Merzifon'da 2000 lira harcanarak sinema salonu yapıldı. Amasya'yı ilçelere ve köylere bağlayan yolların bozuk veya hiç olmaması halkın şikâyet ettiği konuların başında geldi²⁴. Bu şikâyetlerin giderilmesi için Merzifon'u çevre il ve ilçelere bağlayan yolların yapımı çalışmalarına hız verildi²⁵.

1940 yılında yapılan ilçe kongresinde Merzifon halkının hükümetten beklentileri şu şekilde sıralandı: Merzifon ilçesinin içinden geçen 1500 metrelik caddenin vilayet bütçesinden yapılacak yardımla parke döşenmesi; Merzifon'daki köy okullarına birer öğretmen daha eklenmesi; Merzifon'da bir ilkokul daha açılması; Merzifon'a bir hastane açılması; Merzifon-Mecitözü yolunun tamiri; Merzifon-Ço-

¹⁹ CHP Merzifon İlçe Yönetimi genel merkeze gönderdiği bir yazıda Alıcık Bucağı Yakup Köyünde kayıtlı köy katibi Ali Yılmaz'ın DP tarafından tehdit ve baskı gördüğü ve benzer davranışlarla partililerin sindirilmek istendiği bildirilmiştir. BCA 490.01/ 1898. 1, 28.8.1950.

²⁰ "Merzifon'da Onbeş Yıl", **Taşan Dergisi**, 30/54 (1.11.1938), s. 20.

²¹ Özellikle 1921 yılındaki yangın Cumhuriyetin ilk yıllarında Merzifon'da resmi kurumların –halkevi binası da dahil- bina sorunu yaşamasına neden oldu. Aziz Taşan, "Tarih Açısından Merzifon'a Bir Bakış", **Önasya Mecmuası**, Sayı: 2 (Ekim 1965), s. 16.

²² Şehrin bitişiğindeki Samadolu Köyünün 1957 yılında belediye sınırlarına katılmasıyla Merzifon ilçesinde mahalle sayısı 13'e yükseldi. , A. Aziz Taşan, Dün'den Bugün'e Merzifon, s. 43.

²³ Merzifon'da 1311 yılında Ermeni iştişasından dolayı da büyük bir yangın yaşanmış, toplanan yardımlarla Belediye dairesi, Hükümet konağı, Askeri Kışla, Maarif hamamı yapılmıştı. BCA 490.01/ 615.13.1, 02.01.1940.

²⁴ BCA 490.01/ 615.13.1, 02.01.1940

²⁵ "Vilayet Umumi Meclisi", **Amasya**, 21.3.1929, s. 2.

rum şosesinin tamiri; Merzifon Hacı bayram önünden geçen ters akan ırmağın üzerine köprü yapılması; Merzifon halkının odun kömür ihtiyacının karşılanmasında halkın alabileceği fiyatların belirlenmesi²⁶. Bu dileklerin birçoğu bütçenin harcamalara yeterli gelmemesi yüzünden gerçekleştirilemedi veya ertelenmek zorunda kaldı.

Nüfus

Eski salnamelere göre 1900'lerin başında nüfusu yirmi bini aşan ve o zamanki birçok il merkezinden bile fazla nüfusa sahip olan Merzifon, Birinci Dünya Savaşı sonrasında –ülke genelinde olduğu gibi- eski canlılığını ve büyüklüğünü kaybetti. 27 Ağustos 1921'de yaşanan yangında ilçenin yapı ve nüfus itibarıyla en zengin ve imar görmüş mahallelerinin yanması²⁷, sonrasında 27 Kasım 1943 deki zelzele de ilçeye bir hayli zarar verdi²⁸. Bu durum nüfus yapısını olumsuz biçimde etkiledi.

1927 yılında Merzifon nüfusu 11.314 iken, Cumhuriyetin onuncu yıl etkinlikleri dolayısıyla yapılan araştırmada 12.176'ya yükseldi. 1950 yılında ise ilçenin nüfusu 15.257'idi²⁹. Merzifon ilçesi Türnüük nahiyesi civarındaki göl ve bataklık yüzünden civarda yaşayan halkın sıtmaya yakalanması ve sağlık durumlarını olumsuz etkilemesi 1930'lu yıllarda Merzifon'da yaşanan sağlık sorunları arasında geldi. O yıllarda grip ve kızamık hastalığı ilçede özeklikle çocuk sağlığını

²⁶ BCA 490.01/ 615.13.1,

²⁷ Yangının oluş şekline gelince: Milli Mücadele'nin devam ettiği o yıllarda alay kadrosunda sivillerden oluşan çetesiyle Samsun'dan Ankara'ya geçerken Merzifon'a uğrayan Giresunlu Topal Osman Ağa, yokuş başındaki eski postane binasını karargah yaptı. Merzifon'da iyi karşılanmadığını bahane ederek önce o zamanki hükümet yöneticilerine çatmış, devamında çetesi genel huzuru bozacak şekilde ilçede taşkınlıklar çıkarmış, nahoş olaylar yaşanmıştır. Bu karışıklıklar esnasında Hacıbalı mahallesinde bir ev Ermeniler tarafından kundaklanmış, burada başlayan yangın hiç durmaksızın on sekiz saat devam ederek şehrin en gelişmiş yerlerinden biri olan Hacıbalı mahallesinin büyük bir kısmı ile Erzincan ve Seydibölük mahallelerini tamamen yok etmiştir. Aziz Taşan (1965), a.g.m., s. 16.; "Şirin Merzifonumuzun Tarihçesi", **Merzifon Yıllığı**, I/1 (1970), s. 6.

²⁸ Recai Taşan, "Merzifon'un Nüfusu", **Merzifon Monografyası**, Merzifonlular Yardımlaşma Derneği, s. 55.

²⁹ Yıllara göre Merzifon ilçesinin nüfusu: 1892: 20.000, 1910: 35.000, 1927, 11.314, 1935: 13.095, 1940: 13.301, 1945: 16.037, 1950: 15.257'dir. Recai Taşan, a.g.m., s. 56.

tehdit etti³⁰. İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm ülkede görülen doğum oranındaki düşüş de Merzifon nüfusunun şekillenmesinde etkili oldu.

Ekonomik Yapı

Cumhuriyetin ilanından sonra kültürel zenginlik varlığını devam ettirirken, ekonomik alanda karşılaşılan zorluklar -Dünya ekonomik bunalımının etkisinin azalmasıyla³¹- yerini iyileşmeye bırakırken, yaşanan düzelme kendisini Merzifon'da da gösterdi. Çimento, tuz ve şeker gibi maddelerin fiyatlarının ucuzlatılması halk üzerinde olumlu bir şekilde yansıdı. Özellikle köylerde tuzun ucuzlaması büyük sevinç kaynağı yarattı. Fiyatlardaki bu indirim sonucu halk yetkililerden petrol ve giyecek eşyanın ucuzlatılması talebinde bulundu³².

Merzifon'da arazisinin üçte ikisinin tarıma elverişli olması nedeniyle geçimini genelde tarımdan sağlayan halk, bağcılık, tütün, kendir, afyon, yumurta ve arpa, buğday, mısır, şeker pancarı, kısmen de nohut, fasulye gibi hububat tarımıyla uğraştı³³. Ziraatle uğraşan çiftlik sahipleri her geçen gün artan sayılarda traktör, pulluk vb. aletlerle çalışarak makine tarımına geçerken, sanayi olarak el tezgâhları çalışmaya devam etti. El tezgâhlarında çalışanların bir kısmı dokumacılık üzerine iş yapanlardan götürü usulü iş aldıkları için halkın durumu daha iyiydi³⁴. 1936 yılının sonlarında Merzifon'da Dokumacılar Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte, dokumacılık alanındaki

³⁰ "Meclisi Umumiye Vilayet", **Amasya**, 17 Mart 1926, s. 2.

³¹ 1929 dünya ekonomik buhranı sırasında genelde ekonomi ve özeldede tarım kesiminde yaşanan olumsuzluklar Türkiye'yi siyasi ve ekonomi konularında yeni arayışlara yöneltti. Buhran başlamadan kısa süre önce Lozan Antlaşması'nın özel koşulları nedeniyle gümrük tarifelerini yükselten Türkiye, bir çok ülkenin kriz ortasında aldığı önlemleri daha başlamadan almış, böylece krizden en az hasarla kurtulmayı başarmıştı. İlhan Tekeli- Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Ankara 1983, s. 88.

³² BCA 490.01/ 615.11.1, 17.04.1936. 1940 yılına gelindiğinde, üç yıldır tekrar eden hava şartlarındaki olumsuzluklar başta Gümüşhacıköy ilçesi olmak üzere Merzifon ve Amasyalı köylüleri de olumsuz yönde etkilemiş, yine 1940 yılında yaşanan deprem felaketi halkın yaşam standartlarını daha da kötüleştirmiştir. BCA 490.01/ 615.13.1, 02.01.1940.

³³ İbrahim Şehidoğlu, "Merzifon", **Ülkü**, III/36 (Aralık 1949), s. 30.

³⁴ BCA 490.01/ 615.11.1, 17.04.1936.

çalışmalar daha bir ivme kazandı³⁵ ve kurumsal kimliğe büründü³⁶. Dernek 12 kişilik Fen Heyeti oluşturdu. Bu heyetin görevleri: malların damgasında kontrol memurunun yanında bulunmak ve malları usulüne uygun bir şekilde dokunup dokunmadığını gözden geçirmekti. Zira damgasız mallar satılmıyordu. Bir mal dokuyucunun elinden çıktıktan sonra silindire, sonra da derneğe gelerek damgalanıp satışa çıkarılıyordu. Bu kanaldan geçmeyen mallar kaçak kabul edilip derhal müsadere ediliyordu. İşlemlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi içinse 44 maddelik bir iş iç talimatnamesi yapıldı. Bu talimatnamede dokuyucuların, ustaların, idare ve fen heyetinin kâti-bin, damga ve kontrol memurların görevleri ile görevlerini yerine getirmeyenlerin alacağı cezalar ayrıntısıyla açıklandı. Dernek bütün malların boylarını, boyalarını 92 kalem üzerine saptamıştı. Bu şartlara uygun olarak dokunmayan kumaşlar derhal sahiplerine iade edilerek satıştan çekilecekti. 1936 yılında Merzifon'da 3500 dokuyucu, 70 tane boyacı ve çözücü, 250 tane sarıcı vardı. Derneğe kayıtlı olmayanlar da eklenirse bu sayı daha da artacaktır. Derneğin giderlerini karşılamak amacıyla üretilen mallardan bir paradan atmış paraya kadar damga vergisi alınmaktaydı. İç talimatnameden bütün esnafa bir nüsha, dokuyuculara da birer tane hüviyet cüzdanı verilmişti. Derneğe kayıtlı işçilerin kimliklerinde bir işçinin hangi usta yanında çalıştığı, adı, sanı, ihtisası yazılıydı. Bununla birlikte zaten derneğe kayıtlı olmayanların iş alması mümkün olamıyordu. Alınan önlemler semeresini göstermiş; dernek, İzmir, İstanbul, Konya gibi büyük şehirlerden yapılan taleplere mal yetiştirilemez hale gelmişti³⁷. Cumhuriyetin on beşinci yılında Merzifon ve köylerindeki el tezgâhlarının sayısı 3-4 bin adedi buldu³⁸. Çok partili yaşama geçiş-

³⁵ İlçebay İbrahim Altıok'un başkanlığında toplanan dokumacılar 7.7.1936 tarihinde dernek kurdular. Dernek başkanı Sabri Aşık, üyeleri: Musa Ferendeci, Kadri Aydın, İbrahim Basmacı, Kemal Elçin, Aziz Zeren, İhsan Şahin'dir. "Merzifon Dokumacılığı Yepyeni Bir Şekle Girdi", **Taşan Dergisi**, 7/31 (1.12.1936), s. 11-12.

³⁶ "Yerli Dokumaları", **Taşan Dergisi**, 20/44 (1.1.1938), s. 12.

³⁷ "Merzifon Dokumacılığı Yepyeni Bir Şekle Girdi", **Taşan Dergisi**, 7/31 (1.12.1936), s. 11-12.

³⁸ "Merzifon'da Onbeş Yıl", **Taşan Dergisi**, 30/54 (1 Birinci Teşrin 1938), s. 23.

le birlikte Dokumacılık Kooperatifinin yönetimi de CHP ve DP arasında tartışma konusu oldu.

Dokumacılık dışında ilçede dibağlık, çorapçılık, demircilik (tesviye ve döküm işleri), kunduracılık, terzilik, özellikle marangozluk sanatları civar bölgelerden de talep edilecek şekilde yürütüldü³⁹. Ayrıca Amasya'da Yeşilırmağa karışan, Havza'dan Merzifon toprağına giren Ladik Gölü Ters Akan ırmağı üzerinde 7-8 tane un fabrikası olduğu gibi ayrıca Merzifon'a yarım saat mesafe kuzeyde (Paşa Deresi, Değirmen Deresi) denilen mevkilerde de 15-20 kadar fabrika ve kara değirmen bulunmakta ve muntazaman çalışmaktaydı⁴⁰. Turhal Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla birlikte pancar üretimine başlanması ilçenin ekonomik yapısını daha da güçlendirdi⁴¹.

Ekonomik yaşamı, -kayı şehirlerinin bazıları hariç tutulursa- Karadeniz bölgesinin en canlı ve hareketli pazarlarından biri olan Merzifon ilçesinde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ticaret ve Sanayi Odası hizmet vermekteydi. Şehir, Samsun, Çorum ve civarındaki diğer ilçelerdeki tüccarların her türlü ticari malının satılma yeri olmuştu. Savaş yıllarında kapanan Oda, Cumhuriyetin ilanı ile tekrar kuruldu. 1949 yılına kadar Samsun ve Amasya Odalarına bağlı ajanlık olarak hizmet verildi ve Nisan 1949 yılında tekrar oda olarak çalışmalarına devam etti⁴².

Eğitim

Cumhuriyetten önceki dönemde birçok eğitim kurumuna ev sahipliği yapan Merzifon ilçesinde, eğitime verilen önem Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etti. Eğitimle ilgili, 1310 (1894-1895) tarihinde merkezde açılan Rüştüye okulu, yedi sekiz yıl sonra Numune Rüştüyesi adını aldı. Yapılan yazışmalar sonucu 1320 (1904-1905)

³⁹ İ. Haki Engin, "Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış", **Taşan Dergisi**, 8/32 (1.1.1937), s. 4.

⁴⁰ İ. Hakkı Engin, "Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış", **Taşan Dergisi**, 9/33 (1.2.1937), s. 4.

⁴¹ "Merzifon'da Onbeş Yıl", **Taşan Dergisi**, 30/54 (1.11.1938), s. 23.

⁴² "Merzifon'un Ticari, Sınai ve İktisadi Hayatı", **Önasya Dergisi**, Sayı: 2 (Ekim 1965), s. 18.

yılında Rüştiye-i İdadiye dönüşen bu okul, 1924 yılına kadar eğitimi- ni sürdürdü ve bu tarihte Maarif Vekâleti'nin emriyle lağvedildi. Merzifon'da bu tarihten sonra ancak 1929-1930 yılında bir ortaokul açılabilirdi. Aynı zamanda ilçe merkezinde üç tam teşkilatlı, birisi üç sınıflı olmak üzere dört tane ilkokul bulunmaktaydı⁴³. Merzifon'da eğitim hizmeti veren bir diğer okul da Amerikan Kolejiydi. 1300 (1884-1885) tarihlerinde Amerikan Misyoner Şirketinden bir grup gelerek o zamanki hükümetin resmi izniyle ilçenin kuzey kısımlarında bir kısım arsa ve tarlalar alarak inşaata başladılar. Aynı zamanda 25-30 parça ev, okul, aşhane, kütüphane, marangoz hane, müze hane, eczane, hastane gibi bir çok kurum oluşturuldu. Etkinlikler Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına değin yoğun bir şekilde devam etti. İlk, orta, lise ve hatta o zamana göre Sultani ve daha yüksek derecede eğitim veren, lisan itibariyle İngilizce, Fransızca, Rumca, Ermenice, kısmen de Farsça, Arapça ve Türkçe derslerini takip eden bu kolejde ayrıca öksüzler ve dilsizler okulu kısmı da vardı⁴⁴. Milli Mücadele yıllarında bir ihbar üzerine kolejde yapılan aramada Pontus meselesi amacına uygun birçok evrak bulunmasından dolayı ilk kız mektebi haricindeki bütün etkinlikleri durduruldu⁴⁵. Öğretmenleri uzaklaştırılmak suretiyle zararsız hale getirildi⁴⁶. Kapanan kolej kampüsünde 8 Ocak 1924 tarihinde kurulan Merzifon Amerikan Kız Hayat Okulu'nda, başlangıçta temel eğitim verilirken, 1929 yılından itibaren ilkokul sonrası öğrencileri de kabul eden dört sınıflı bir ortaokula dönüştü. Ortaokulun hedefi, bölgedeki kız öğrencileri “yuva

⁴³ Merzifon Amerikan Koleji ve faaliyetleri ile ilgili bkz: Gülbadi Alan, **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2002; Adnan Şişman, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006; Ayten Sezer, **Atatürk Dönemi Yabancı Okullar (1923-1938)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999; Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

⁴⁴ İ. Haki Engin, “Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış”, **Taşan Dergisi**, 7/31 (1.12.1936), s. 4.

⁴⁵ “Kolej Kapandı”, **Taşan Dergisi**, 28/52 (1.9.1938), s. 13.

⁴⁶ Adnan Şişman, **a.g.e.**, s. 67.

kurucu=homemakers” olarak bir kariyere hazırlamaktı⁴⁷. 1938 yılında ekonomik nedenlerden dolayı kapatılıncaya değin eğitime devam edildi.

Merzifon’da Amerikan Koleji yanında 1291 (1875-1876) yılında açılarak seferberlik başlangıcına kadar hizmet veren iki tane Fransız Okulu vardı. Kız ve erkek olmak üzere ayrı ayrı iki okul şeklinde hizmet veren eğitim kurumu, dünya savaşından sonra bir daha açılmadı. Binaları satın alan hükümet, bu binalardan birini, etrafındaki arsalarını da satın alarak Merzifon Orta Okulu haline getirdi⁴⁸.

Merzifon’da hizmet veren ortaokul 1925 yılında kapatıldı. Bunun üzerine ilçedeki öğrenciler ya Amasya ilindeki okula ya da Merzifon Amerikan Koleji’ne devam ettiler. Öğrencilerin koleje devam etmesinin cumhuriyet ilkelerine uygun olmadığı gerekçesiyle İl Genel Meclisinde hararetli tartışmalar yapıldıysa da Merzifon’da ortaokulun tekrar açılması için 1930 yılının beklenmesi gerekti⁴⁹. İl merkezinde bulunan ortaokulun ilçelerden de gelen öğrencilerle birlikte eğitim ihtiyacını karşılamakta zorlanması, ayrıca ilçelerden gelen öğrencilerin de çok zorluk çekmesinden dolayı Merzifon’a bir ortaokul açılma kararı alındı. Okul için Fransızlardan kalan müdevver okul binası tespit olunarak tamir ve tadil işlemleri başladı⁵⁰. Okulda Merzifon ve köylerindeki öğrenciler yanında Merzifon’u çevreleyen Gümüşhacıköy, Mecitözü, Köprü, Havza ve Osmancık merkezlerindeki öğrenciler de yaşadıkları yerde ortaokul bulunmaması nedeniyle eğitim gördüler⁵¹. Bunun için öğrencileri sabah akşam taşıyacak bir kamyon ayarlandı⁵². Halkevi sorumluları, Kültür Bakanlığı’na (Milli

⁴⁷ Okulda 1932-1933 eğitim öğretim yılında 43 öğrenci ve 9 öğretmen vardı. Ayten Sezer, a.g.e., s. 61.

⁴⁸ İ. Haki Engin, “Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış”, **Taşan Dergisi**, 8/32 (1.1.1937), s. 4.

⁴⁹ “Meclis-i Umumi Vilayette”, **Amasya**, 5 Şubat 341, s. 3.

⁵⁰ “Orta Mektep”, **Amasya**, 24.7.1930, s. 1.

⁵¹ Açılan ortaokul çevre ilçe ve köylerden de öğrenci gelmesi nedeniyle bir süre sonra hizmeti karşılamakta yetersiz kaldı. Bununla birlikte ikinci bir okul açılmadı. BCA 490.01/492.1980.4.2, 17.12.1938.

⁵² “Hacıköyünde Hayırlı Bir Teşebbüs”, **Amasya**, 28.8.1930, s. 1.

Eğitim Bakanlığı'na) başvurarak kapatılan Amerikan Koleji binalarının yatılı okul olarak kullanılması amacıyla satın alınmasını talebinde bulundularsa da⁵³ Bakanlığın gerekli parayı çıkarmaması üzerine binaları Milli Müdafaa Bakanlığı satın alarak kışla yaptı⁵⁴.

Merzifon'da 1946 yılında Erkek Orta Sanat Okulu açıldı. 1950-1951 eğitim öğretim yılında okul enstitü haline getirilerek hizmet vermeye devam etti. Teknik alanda ileri bir seviyeye ulaşan Merzifonluların bu başarılarında sanat okulunun önemli katkıları oldu⁵⁵.

Merzifon'da eğitim konusunda yaşanan sorunlar il merkezinin genelinde yaşananlarla benzerlik gösterdi: Amasya iline bağlı köylerin bir kısmında okul olmaması ya da var olan okullarda öğretmen bulunmaması yaşanan sorunların başında geldi. Merzifon ilçesinde de 1938 yılına gelindiğinde sadece merkeze bağlı Belvar, Zuğu, Muşruf, Alala, Sarı, Marınca köylerinde, Türnük nahiyesine bağlı Alışar, Emert, Löşdüğün, Harız, Akpınar köylerinde, Alıcık nahiyesine bağlı Alıcık, Diphacı, Bulak, Akviran, Şamba ve Yakup köylerinde köy okulları vardı⁵⁶.

Harf devrimi ile birlikte gündeme gelen kitle eğitimi okuma yazma kursları ile çözümlenmeye çalışıldı. Halkın okuma yazma ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan kurslara katılanların sayısının az olması şikâyet konusu yapıldı. Yetersizliğin nedeni olarak Özel İdare'nin bu kurslara para ayırmaması, hizmetlerin sadece gönüllü öğretmenlerce sağlanması gösterildi⁵⁷. Bununla birlikte 1950 yılında dahi okuma yazma kursları düzenlenmeye devam edildi⁵⁸.

Eğitime fazlasıyla önem verilen Merzifon'da gerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerekse sonraki dönemlerde, eğitim düzeyinde arzu edilen seviye ile mevcut seviye, her zaman birbiriyle örtüşme-

⁵³ BCA 490.01/ 492.1980.4.2, 17.12.1938.

⁵⁴ Ahmet Yüksel, a.g.m., s. 174.

⁵⁵ "Merzifon'da Milli Eğitim Faaliyetleri", **Önasya Dergisi**, Sayı: 2 (Ekim 1965), s. 21.

⁵⁶ "Merzifon'da Onbeş Yıl", **Taşan Dergisi**, 30/54 (1.11.1938), s. 24.

⁵⁷ BCA 490.01/ 615.11.1, 17.04.1936.

⁵⁸ BCA 490.01/ 1052.1039.1, 1.3.1950. Okuma yazma kursları için verilen ilana 28 yurttaş başvurmuş, kurs öğretmenliğine Kara Mustafa Paşa İlkokulu öğretmenlerinden Hilmi Onar seçilmiştir.

di. Var olan ilk ve ortaokullar hizmeti karşılamakta yetersiz kalırken lise açılmadı. 1950 yılına gelindiğinde İstiklal, İrfan ve Kara Mustafa Paşa adlarını taşıyan 3 ilkokul, bir orta okul ve bir de sanat okulu eğitim alanında hizmet vermeye devam etti⁵⁹.

Toplumsal Kurumlar

Halk eğitimine önem verilen Merzifon'da gençler İkinci Meşrutiyet'ten beri devam eden yayın ve kültürel çalışmalarını Cumhuriyet ilan edildikten sonra halkevleri ve bu kurum faaliyete başlamadan önce de Musiki, Bando Kurumları, Gençler Birliği, Spor Kulüpleri, Temsil şubeleri, Muallimler Birliği ve Türk Ocağı gibi yerlerde gerçekleştirdiler⁶⁰.

Merzifon Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) açıldığı günden itibaren ilçede hava kuvvetleriyle vatan savunması arasındaki olmazsa olmaz ilişki konusunda halkı bilgilendiren konuşma ve konferanslar yanında dernek için maddi yardımda da bulundu⁶¹. Cemiyet halkın havacılığa ilgisini canlı tutmak için 15 Kasım 1936 Pazar günü Merzifon uçak alanında, Samsun'un beşinci ve Bafra'nın üçüncü uçaklarına ad koyma merasimi düzenledi⁶². Hava Şehitleri Anma günü de her yıl düzenli olarak kutlandı⁶³.

Merzifonlu gençler geliri Türk Tayyare Cemiyeti'ne bağışlanmak üzere müsamereler de düzenlediler. Bu etkinliklerden birini Amas-

⁵⁹ İbrahim Şehidoğlu, a.g.m., s. 31.

⁶⁰ "Taşan ve Önceleri", **Taşan Dergisi**, 1/25 (1.6.1936), s. 1.

⁶¹ Örnek verilecek olunursa 1925 yılındaki etkinlikte başta ilçe kaymakamı Rasim Bey olmak üzere elli bir kişi toplanarak derneğe sekiz yüz elli lira bağışta bulundular "Merzifonluların Hamiyeti", **Amasya**, 6 Mayıs 341, s. 4.

⁶² Okulların ve halkın katılımıyla yapılan törenden sonra Samsun'dan gelen heyet, halkevi tarafından hazırlanan öğle yemeğini mütekaip alana giderek Merzifon üzerinde uçtular. Akşam da gelen konuklar şerefine Hava Kurumu Uray Salonunda çay şöleni verildi. "Samsun ve Bafra Uçaklarına İlçemizde Ad Kondu", **Taşan Dergisi**, 7/31 (1.12.1936), s. 13.

⁶³ Örneğin, 1936 yılındaki etkinlikte töreni Topçu alayı ve mevki komutanı Albay Şevki Kozan açtı. Sonra muharebe alayı subaylarından Asteğmen Hamza hitabede bulundu. Bunu müteakip öğretmen Vehbi Cem Aşkun hava kurumu adına bir söylev ve bir de Eribe için yazdıkları bir şiirle sözlerini bitirdi. Törene havaya atılan birkaç el silahtan sonra bayrağı selamlamakla son verildi "Haberler-Hareketler", **Taşan Dergisi**, 13/37 (1.6.1937), s. 13.

ya'dan Merzifon'u ziyarete gelen bir konuk şu sözlerle anlatır: “*Gece Türk Tayyare Cemiyeti menfaatine fevkalade bir müsamere vereceklerini arkadaşımından haber almıştım... Müsamere oldukça büyük bir binada veriliyordu. Her taraf dolmuş, iğne atılacak yer yoktu. Gençlerin delaletiyle kenarda iki kişilik bir yer bulundu ve oturduk. Salonda katiyen çit yoktu. Hüseyni faslından pürüzsüz bir musiki ile müsamereye başlandı. İkinci perdede idman hareketi gösterildi. Boks, halat mücadeleleri, alafranga güreş, piramid hareketi cidden mahirane yapılmıştı. Gençler burada büyük bir çeviklik gösterdiler. Üçüncü perdede merhum Ziya Gökalp Beyin manzum iki perdelik Alparslan piyesi temsil edildi... Dördüncü perdede Hicazkâr kürdi faslı ile musiki tekrar edildi ve gazel son derece alkışlandı. En son beşinci kısımda altı perdelik (İntibah-ı Milli) piyesi temsil edildi. Bunda da Merzifon gençliği mümtaz bir fevkaladelik göstermeye muvafık oldu. Piyes çok güzel intihab edilmiş, terbiyei milliye ve içtimaiyemiz için cidden yegâne şaheserdir. Asıl şayanı iftihar cihet bütün gençliğin bir nokta etrafında toplanması ve aralarında pek metin tesaniüd vücuda getirmeleridir. Birliğe bağlı gençler kahvehanelerde oturmuyorlar.” Merzifonlu gençleri bu çalışmalarından dolayı kutlayan yazar düşüncelerini: “*Amasya gençliğinin de müttehiden yürüyerek Merzifonlular gibi varlık vücuda getirmelerini temenni eylerim*” sözleriyle tamamladı⁶⁴.*

Merzifon Birliği, musiki, spor, temsil, irşad, tedris kısımları gibi bir takım şubelere ayrılmıştı ve gece derslerine müdavim esnaf çıraklarından müteşekkil yüz elliden fazla talebesi vardı. Üye sayısı iki yüzü aşmaktaydı⁶⁵. Amasya'daki Albayrak ve Birlik Güç Yurdu gibi takımlarla maçlar yapan Merzifon Gençler Birliği⁶⁶, sadece spor konusunda değil, gerek salonunu halka açarak gerekse etkinliklere katılarak toplum yararına faaliyetlere destek oldular⁶⁷.

⁶⁴ “Mektubu Husus: Yükselen Gençlik”, **Amasya**, 27 Mayıs 341, s. 2.

⁶⁵ “Mektubu Husus: Yükselen Gençlik”, **Amasya**, 27 Mayıs 341, s. 2.

⁶⁶ “Futbol”, **Amasya**, 15 Temmuz 341, s. 2.

⁶⁷Örneğin Amasya'da yapılacak hastane binasına gelir sağlamak için Merzifonlu gençler “edebi ve sosyal” bir müsamere hazırladıklarında etkinliklerdeki çoğu genç Gençler Birliği üyesi olduğu gibi, ayrıca etkinliklerin gösterilmesinde de yöneticiler salonlarının kapısını etkinliklerin gerçekleştirilmesi için açtılar. “Hayırlı Eğlence”, **Amasya**, 7 Teşrin Evvel 341, s. 2.

Amasya’da faaliyet gösteren Hilali Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Merzifon’da da etkinliklerde bulundu. 1925 yılında dernek tüzüğüne göre yeni yönetim kurulunu oluşturmak için seçimlere gitti. 15 Temmuz günü ilçelerden gönderilen üyeler de dâhil Vali Bey başkanlığında toplandılar. Öncelikle 17 Temmuz 341 tarihinde İstanbul’da yapılacak Hilali Ahmer Kongresi’ne Amasya Şubesi adına Amasyalı doktor emekli miriliva Mecdi Paşa üye seçildi. Devamında Amasya şubesi için on iki üye belirlendi. Bu üyeler kendi arasından vilayet heyeti idaresini oluşturacaktı. İlçelerde (Havza, Ladik, Merzifon, Gümüşhacıköy, Köprü ilçeleri gibi) sekiz kişi üye olacak, içlerinden seçilen üç kişi ise yönetimden sorumlu tutulacaktı. Buna göre Merzifon ilçesinde: Basmacı Zade Hacı Hamdi Efendi, Gani Zade Hacı Hafız Efendi, Kefeli Zade Hafız Mehmet, Salih Bey Zade Hüseyin Efendi, Hacı Yunus Zade Arif Efendi, Hamit Zade Ali Efendi, Şehirli Zade Feyzi Efendi, Doktor Hakkı Bey derneğin yönetimine seçildi⁶⁸.

Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) ilçede çalışmalarına başladığı günden itibaren okulları gezerek fakir öğrencileri belirledi. Ölçüleri alınan çocuklara iç çamaşırı, şapka, elbise ve ayakkabı verildi. Öğrencilere diktirilecek elbiselerin kumaşları saylav Doktor Asım Bey tarafından karşılandı⁶⁹.

Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne bağlı çalışan Himaye Heyeti ise Müftü başkanlığında çalışmalarını yürüttü ve bütün okullardaki çocuklara öğle yemeği sağladı⁷⁰.

Muallimler Birliği⁷¹ belirlenen program doğrultusunda her hafta

⁶⁸ “Hilali Ahmer Meclisi Umumi İntihabatı”, **Amasya**, 26 Temmuz 341, s. 3.

⁶⁹ 1938 yılında yapılan yönetim kurulu toplantısında başkanlığa Halkevi eski başkanı ve hükümet doktoru Hakkı Şarman, muhasipliğe: Tahsin Başaran, katipliğe: Öğretmen Abdullah Pınar, üyeliğe kuruma maddi yardımında bulunan tanınmış tüccarlardan Ali Ferendeci seçildiler. “Haberler- Hareketler”, **Taşan Dergisi**, 23/47 (1.4.1938), s. 13.

⁷⁰ “Haberler, Hareketler: Çocuk Esirgeme Kurumu”, **Taşan Dergisi**, 9/33 (1.2.1937), s. 12.

⁷¹ Muallimler Birliği, TBMM’nin açılışından kısa bir süre sonra Temmuz 1920’de Ankara Lisesi öğretmenlerinin girişimiyle kuruldu. Kısa sürede yurt genelinde şubeler açan derneğin bir şubesi de Amasya ve devamında Merzifon ilçesinde açıldı. Yahya Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri**, Doğan Matbaası, Ankara 1978, s. 179.

pazartesi günleri, okul muhazaralarını takiben merkezdeki öğretmenler tarafından genel olarak halka ve özellikle çocuk velilerine yararlı konularda konferanslar düzenledi. Ayrıca her okul öğrencisi tarafından on beş günde bir defa verilmekte olan okul temsil ve müsamerelerine de öğrenci velileri davet edildi. Buna ek olarak Merzifon Muallimler Birliği salonu her hafta düzenli olarak Pazar ve pazartesi akşamları açılarak öğretmenler arasında tartışmalı mesleki söyleşilere devam ettiler.

Muallimler Birliği'nin çalışmalarına ek olarak Merzifon Türk Ocağı şubesi de uzmanlık ve çalışma alanlarına göre bilgilerinden yararlanılacak kişilerden onay alarak her birine uygun konular belirledi⁷². Cumhuriyet yönetiminin en temel ve canlı ilkelerini kapsayacak konular üzerinde hatip ve düşünürler tarafından her hafta Perşembe akşamları Türk Ocağı salonunda ilçe halkına konferans verildi. Merzifon Türk Ocağı Şubesi'nin çalışmaları arasında harf inkılâbı ve şapka inkılâbı gibi devrimlerin halk tabanına yayılması gibi etkinlikler de vardı⁷³. Şapka giyimi konusundaki çalışmaların daha etkileyici olması için ilçede öncelikle Türk Ocağı üyelerinin şapka giymeleri istendi⁷⁴.

Merzifon Türk Ocağı Tiyatro oyunları da sahneledi. Ücretli olan oyunlardan sağlanan gelirler çeşitli hayır kurumu veya yetimler yurdundaki çocukların kıyafetlerin dikilmesi gibi amaçlara harlandı. Halk programı kadın erkek birlikte topluca izliyordu. Ayrıca Türk Ocağı Musiki şubesi hazırlanan etkinliklerde (konferans veya tiyatro eseri) program aralarında müzik dinletisi sundu. Programlar genelde akşam on dokuzda başlayıp yirmi üçe kadar devam ediyordu⁷⁵.

Merzifon Türk Ocağı, 1926 yılı Mart ayının ikinci haftası ilk olarak senelik heyeti idare ve mürakabe heyeti ile her iki heyete yedek üye-

⁷² Merzifon Türk Ocağı, Kasım 1923 yılında hizmet vermeye başlayan Amasya Türk Ocağı'nın ardından çalışmaya başladı. İbrahim Karaer, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1992, s. 17.

⁷³ "Merzifon'da İrşad ve Tenvir Yolları", **Amasya**, 3.4.1930, s. 3.

⁷⁴ "Türk Ocağının Himmeti", **Amasya**, 25 Teşrin Sani 341, s. 2.

⁷⁵ "Mektubu Mahsus", **Amasya**, 17 Mart 1926, s. 3.

lerini belirledi. İdare heyetine Doktor İsmail Hakkı, dış tabibi Hafız Zeki, sorgu yargııcı Lütfi, dava vekili Ahmet Hamdi, Belediye reisi Mehmet Feyzi, öğretmen Haki, Kefeli Zade Hasan Tahsin Beyler seçildi. Ardından eski heyetin raporu okundu, hesaplar ibra edildi, Türk Ocağının açılışıyla üyeleri Türk Ocağı'na aktarılan Gençler Birliği'nin anıları sevgiyle yâd edildi. İdare heyeti arasında yapılan seçimde ocak başkanlığına Şehirli Zade Doktor İsmail Hakkı Bey atandı⁷⁶.

Yapılan/yaşanan inkılâplar halktan genel kabul gördüğü Merzifon'da, Cumhuriyetin ilanından itibaren kadın-erkek herkesin birlikte katılacağı müsamere-geceler düzenlendi. Katılımın yoğun olduğu gecelerde her hangi bir tepki veya sorunla karşılaşmadı. Amasya gazetesinin okuyucularıyla paylaştığı bir etkinliği buraya aktarırsak: *“Merzifon geçen akşam çok neşeli bir hayat geçirmiştir. Oradaki aley zabitanı gayet parlak bir müsamere tertib etmişler, bu müsamereye iştirak edenler kamilen aileleriyle birlikte gelmişlerdir. Merzifon'da ilk defa vaki olan bu asri ve medeni içtima, heyeti tertibiye-nin sarf ettiği dikkat ve itina ile son derece intizam ve nezahet içinde başlayarak öylece de nihayetlenmiştir. Müsamere programı: ressam yüzbaşı Tevfik Bey tarafından tertip ve tahrir kılınan “Yaralının Münacatı” unvanlı bir facia piyesi ile onu takip eden “Kıskanç Koca”, “Ressamın Hülyası” serlevhalı iki monoloğu da muhtevi bulunmuş, gerek piyes, gerek monoloğlar hazirunun fevkalade takdiratını mucip olmuştur. Bunlardan başka zabitan tarafından fokstrot, valansiya, tango gibi en modern danslar icra kılınarak yeni hayatın bu safhai zevki de ara edilmiştir. Kolordunun mezunen Merzifon'da bulunan Yüzbaşı Mehmet Beyin tahti idaresindeki mızıkta bandosu da gerek perde aralarındaki ahenk latifi, gerek dansları idare hususundaki lütüfkârlığı ile Merzifon halkının tezyid neşatına en mühim sa-ik ve amil olmuştur. Piyesi, mololoğları idare eden gençler yüksek muvaffakiyetler göstermişler, Türk gençliğinin muvahib fitriyesini halkın nazarına bir daha tecelli ettirmişlerdir”⁷⁷. Bu etkinlikte de*

⁷⁶ “Merzifon Türk Ocağında”, **Amasya**, 21 Mart 1926, s. 3.

⁷⁷ “Merzifon'da Bir Gece”, **Amasya**, 6 Teşrin Evvel 1926, s. 1.4.

görüldüğü gibi, Cumhuriyetle birlikte geleneksel toplum yapısından ayrılıp modern toplum kurumlarıyla tanışan halk, Mustafa Kemal Paşa'nın her ne yaparsa halkı için yaptığına canı gönülden inanmış ve onun kurduğu rejimin yanında yer almış, devrimlere sahip çıkmıştır.

Merzifon Halkevi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ilçede hizmet veren Türk Ocağı ve Muallimler Birliği gibi kuruluşlardan önemli bir miras devraldı. Genel hedefler, çalışanlar, yapılan etkinlikler gibi konularda bu derneklerin deneyim ve tecrübelerinden yararlanarak çalışmalarını daha da geniş bir alana yayarak hizmet vermeye devam eden Merzifon Halkevi, farklı olarak Cumhuriyet rejimi ve inkılâpların tabana yayılması konusunda yönetime tam destek sağladı.

Merzifon Halkevi, halkevlerinin ülke genelinde ilk olarak 14 il merkezindeki açılışından yaklaşık üç yıl sonra 22 Şubat 1935 yılında çalışmaya başladı ve yine halkevlerinin ülke genelinde kapatılış tarihi olan 1951 yılına kadar hizmet verdi. Halkevinin açılması ve devamındaki faaliyetlerinde doktor İ. Hakkı Şarman, öğretmen Vedat Sümer, Enver Gürel, Vehbi Cem Aşkun ve eski Vakıflar işyarı İ. Halil Acar'ın önemli katkıları oldu⁷⁸. Halkevi yöneticileri ve üyeleri genelde öğretmenler veya Türkocağı kökenli yöneticilerden meydana geldi.

Merzifon halkevi, özellikle etkili çalıştığı 1935-1940 lı yıllarda ilçe halkını halkevinde buluşturmuş, halkevleri merkez teşkilatının öngördüğü pek çok projeyi yaşama geçirmiş, Cumhuriyetin değerlerinin kazandırılmasında etkili olmuştur. Çalışmaları sürdürürken CHP örgütünden maddi ve manevi destek almış, Cumhuriyet döneminin diğer önemli iki kültür kurumu Kızılay ve Türk Hava Kurumu'yla ortak faaliyetlerde bulunmuştur.

Merzifon halkevi Cumhuriyet ideolojisini ve millet olma bilincini benimsetmek için konferanslar düzenlemiş, tiyatro, konser vb. etkinliklerle insanların kadın-erkek, zengin yoksul demeden bir araya getiren sosyal programlar düzenlemiş, kütüphanede kitap yanında baş-

⁷⁸ "Halkevinin Aylık Çalışmaları", **Taşan Dergisi**, 3/27 (1.8.1936), s. 11.

ta İstanbul gazeteleri olmak üzere ülke çapındaki gazete ve dergileri okuyucularıyla buluşturmuş, köy gezileri veya halkodalarıyla köylülerin bilinçlenmesine katkı sağlamış, farklı konularda açılan kurslarla kursiyerlerin yeni beceriler edinmesinde etkili olmuştur. Okuma yazma kursları sayesinde örgün eğitim yanında yaygın eğitimle toplumdaki okur yazar oranının artmasına; folklor, dil, tarih ve edebiyat konularındaki çalışmalarıyla da yerel tarih konusunda katkı sağlamıştır.

Çok partili yaşama geçilmesinin ardından ülke genelinde yaşanan gerginliklerin halkevlerine yansması Merzifon halkevi ve köylerdeki halkodalarında da etkisini göstermiştir, muhalefet tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür kolu şeklinde algılanmıştır. Türkiye'deki diğer halkevlerinin kapatılmasıyla birlikte, Merzifon halkevi ve köylerdeki halkodaları da kapanarak tarihteki yerlerini almıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, tek partili dönem boyunca Merzifon'da Halkevi, Kızılay, Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Halk Spor vb. gibi birçok sivil toplum örgütü veya derneklerin yönetimlerinde partili kişileri bulundurmuş, bu sayede derneklerin çalışmalarına yön vermesi ve kontrol etmesi mümkün olmuştur⁷⁹.

Basın

Merzifon ilçesi eğitim alanında olduğu gibi basın konusunda da Cumhuriyet dönemi öncesinden gelen zengin bir deneyime sahipti. İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan basın özgürlüğünün de etkisiyle 1910 yılında basın tarihinin en eski kasaba gazetesi olan *Merzifon* yayınlandı⁸⁰. *Merzifon* gazetesinin yayınlandığı yıllarda

⁷⁹ Bu dernekler ve çalışmaları ve yöneticileri hakkında CHP Genel Sekreterliğine düzenli raporlar yollanmıştır. Örneğin 14.06.1939 tarih ve 1/1467 sayılı Genelgeye verilen yanıtta Merzifon ilçesinde mevcut mahalli teşekküller, yöneticileri ve işleri şu şekilde verilmiştir: Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı: Fahri Şişli Emekli Yarbay, Kızılay Kurumu Başkanı: Fahri Toker Jandarma Komutanı, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı: İsmail Hakkı Şarman Hükümet Doktoru, İktisat Tasarruf Başkanı: Musa Ferendeci Tüccar, Yerli Doku- ma Başkanı: Ali Işık ve Halk Spor Başkanı: Avni Saraş'tı. BCA. 490.01/20.103.1, 11.7.1939.

⁸⁰ Gazete yayınlarında o derece etkili oldu ki, yayına başladıktan sonraki ilk seçimlerde başmuharriri belediye başkanı seçildi. İsmail Özdoğan, "Türkiye'nin En Eski Kasaba Gazetelerinden Merzifon", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 13 (Nisan 1971), s. 18-19.

Amerikan Koleji'ndeki öğrencilerin çıkardığı *Nor Ayk* (Yeni Tan Kızıllığı) adlı gazete ile Merzifon Saagyan Koleji öğrencilerinin çıkardığı ve efsanevi Ermeni Patriği Ayg'a ithaf olunan *Ayguni* adlı öğrenci dergisi ile editörlüğünü Ermeni şair Varjapetyan'ın yaptığı *Pogpoç* (Tomurcuk) adlı dergiler 1914 yılına değin yayımlandılar. Mütareke döneminde, *Merzifon* gazetesi ile *Nur-ı Ayn* gazetesi yayımlandı⁸¹. Cumhuriyetin ilanı öncesinde Merzifon'da yayınlanan bir diğer gazete de *Tecelli* adını taşımaktadır. 1920 yılında başlayan ve maddi zorluklar nedeniyle sadece bir yıl çıkabilen 15 günlük gazetenin başyazarlığını çoğunlukla İskender Haki Engin yaparken, Aziz Taşan ve Mehmet Fevzi Beylerin de yazıları yer almıştır⁸².

Cumhuriyetin ilanından sonra 1930 yılında *Taşan* dergisi çıkarılmıştır. 23 Nisan 1930 yılından itibaren 15 günlük "ilmi, edebi, siyasi mecmua" olarak yayın hayatına başlayan *Taşan* dergisi, Amasya gazetesi matbaasında basıldı. İlk sayısını çocuklara ve çocuk bayramına ayırdı. O dönemde derginin sahibi vilayet daimi encümeni azasından dış doktoru Ahmet Zeki Bey, başmuharrir ise genç şairlerden öğretmen İskender Haki Bey'dir⁸³. Derginin kadrosunda, kısa süre içinde Behçet Kemal Çağlar, Ebed Mahir Yalnız, Cenap Muhittin Kozanoğlu, Vehbi Cem Aşkun, Rıza Polat, Hüseyin Namık Orkun, Haşim Nezih Okay, İskender Haki Engin gibi o yılların ülke genelinde ünlü şair ve yazarları toplanmıştır⁸⁴. Dergi, 24 sayı çıktıktan sonra finans darlığı yüzünden yayınlanamadı⁸⁵. Devam eden süreçte 1 Mayıs 1936 yılından itibaren halkevi dergisi olarak *Taşan* tekrar çıkarılmaya başlandı. 1930 yılındaki *Taşan* dergisinin devamı olduğunu belirtmek amacıyla da 1(25) sayı numarasını taşıdı⁸⁶. Merzifon Halkevi tarafından çıkarılan *Taşan* dergisi bir de fevkalade nüsha

⁸¹ K. Yust, **Kemalist Anadolu Basını**, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara, 1995, s. 31.

⁸² "Merzifon'da Fikir ve Basın Hareketleri", **Merzifon**, 18.2.1957, s. 2.

⁸³ "Taşan", **Amasya**, 1.5.1930, s. 2.

⁸⁴ A. Aziz Taşan, a.g.e., s. 43.

⁸⁵ "Taşan ve Öncekiler", **Taşan Dergisi**, 1/25 (1.6.1936), s. 1.

⁸⁶ A. Aziz Taşan, a.g.e., s. 43.

bastıktan sonra maddi yetersizlikten dolayı 1938 yılı Kasım ayında yayınına son verdi⁸⁷.

Sahibi ve yayın direktörlüğünü Zeki Tarhan, yazı işleri müdürlüğünü Vehbi Cem Aşkun'un⁸⁸ yaptığı derginin düzenli yazar kadrosu arasında Agah Sırrı Levent, Ahmet Karacal, Aziz Taşan, Behire Aşkun, Cenap Muhittin Kozanoğlu, Cevdet Demiray, Eflatun Cem, Ebet Mahir Yalnızoğlu, Feyzi Kentel, Ferit Ragıp, Fikri Gazneli, Fuat Edip, Galip Naşit Arı, Haşım Nezihi, Hakkı Kentel, İbrahim Altıok, İskender Haki Engin, Kadri Üçok, Namık Necip, Nihat Sami, Nigar Erkan, Rıza Pulat, Rıza Öztükel, Rıza Erkan, Talat Nuri, Vasfi Çobanoğlu, Vehbi Cem Aşkun vardır⁸⁹. *Taşan* dergisinde yöresel yazarlarla birlikte ulusal boyutta tanınmış yazar ve şairlerin makale, yorum ve şiirleri ile⁹⁰ diğer halkevi dergilerinde yayınlanan yazılara da yer verilmiştir⁹¹.

Taşan dergisi, halkevlerinin kuruluş amaçlarına uygun bir yayın politikası izleyerek bir yandan Merzifon'u tanıtmaya çalışırken, öte yandan yerel konuların yanında Türk inkılâbı ile ilgili yazılara da sütunlarında yer vererek, Cumhuriyet rejiminin getirdiği yeniliklerin halka benimsetilmesi için çaba göstermiştir.

1950 yılına kadar ilçede yayınlanan bir diğer dergi de *The Merzifonian* adını taşımaktadır. Merzifon Amerikan Koleji'nden 1935 yılında mezun olacak sınıf öğrencileri tarafından çıkarılan dergi, İngi-

⁸⁷ Arşiv belgesinde derginin kapanış tarihi 1939 yılı Kasım ayı şeklinde veriliyor ama kütüphanelerde 1938 yılı Kasım sayısında son buluyor. BCA. 490.01/ 733.3.2, 14 Şubat 1941.

⁸⁸ Sadece son sayıda Vehbi Cem Aşkun'un yerine İskender Haki Engin'in ismi yazılmıştır.

⁸⁹ "İçindekiler", *Taşan Dergisi*, 1/25 (1.6.1936), numarasız.

⁹⁰ Nurettin Güz, "Halkevleri Dergilerinin Siyasal ve Kültürel Hayatımızdaki Yeri", **Prof. Dr. Necmettin Sefercioğlu Armağanı**, Haz.: Ersin Özarslan, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara 2001, s. 96. (s. 83-101.)

⁹¹ Örnek verilecek olursa Fikirler dergisinden "Dökroliye göre Toplu Görüş Usul Nedir?", *Taşan Dergisi*, 2/26 (1.7.1936), s. 3.; "Dökroliye göre Toplu Görüş Usul Nedir?", *Taşan Dergisi*, 3/27 (1.8.1936), s. 3. Dilek dergisinden "Seçme Yazılar: Zeybeğin Ricası", *Taşan Dergisi*, 2/26 (1.7.1936), s. 7.

lizce olarak yayınlandı ve öğrencilerin okuldaki çalışma alanlarıyla ilgili yazılara yer verildi⁹².

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu alanların sadece bir bölümünü temsil eden bir toprak parçası üzerinde, I. Dünya Savaşı ve Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgaline karşı yürütülmüş, Millî Mücadele sonucunda ortaya çıkmıştı⁹³. Cumhuriyeti kuranların amaçlarını, kısmen bu şiddetli yıpranma ve az gelişmişlik düzeyi belirledi. Cumhuriyet'in kurucuları, Osmanlı'dan devralınan toprak ve nüfus üzerinde yeni ve modern bir devlet yapılandırma amacıyla, siyasi rejim, hukuk ve kültürün çeşitli sahalarında geniş çaplı ve köklü değişimler yapmışlardır. Merzifon ilçesi de bu değişim-dönüşümün yaşandığı yerlerden birisidir.

Amasya iline bağlı en önemli ilçe merkezlerinden birisi olan Merzifon, Millî Mücadele'den başlayarak Cumhuriyet döneminde de Cumhuriyet rejimi ve devrimlerin yanında yer almıştır. Ülkenin yeniden kalkınması veya modernleşme projesinde yapılanları desteklemiş, eğitim oranının %85'e uzandığı ilçede karma okullarda eğitim görülmüş, kadın-erkek birlikte toplumsal yaşamın içinde yer almış, birlikte müsamere veya sosyal etkinliklere katılmış, şapka devrimi veya soyadı kanunu gibi devrimleri canı gönülden desteklemiştir. Bu destekte önceleri Merzifon Türk Ocağı, devamında Halkevi önder rolü üstlenmiştir. Bununla birlikte çok partili yaşama geçişte DP ve CHP ikilemi Merzifon'da da kendisini hissettirmiş, mahkemelere uzanan davalar yaşanmıştır.

Rejimin ve devrimlerin halka benimsetilmesinde CHP özellikle toplumdaki sosyal ve kültürel amaçlı dernekleri sıkı bir şekilde de-

⁹² The Merzifonian, Published by the Graduating Class of the Merzifon American School, Merzifon, 1935- 1936. Ankara Milli Kütüphanede derginin 4. ve 5. sayıları mevcuttur.

⁹³ Nüfus, T.C.nin sınırları içinde bile, 1913'te 15.7 milyonken, 1927'de 13.6 milyona düşmüştü. 1927 gibi geç bir tarihte, ülkede 1.187.000 ağaçtan yapılma sabana karşılık 211.000 demir saban bulunuyordu. Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 224.

netlemiş, özellikle yöneticilerinin CHP üyesi olmasına dikkat edilirken kişilerin sicilleri ve derneklerin yaptığı etkinlikler Genel Sekreterliğe ayrıntılı raporlarla bildirilmiş, bu sayede yapacakları etkinliklerde yönlendirilmeleri veya kontrol edilmeleri de mümkün olmuştur.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA 490.01/ 1573.402.1.
BCA 490.01/ 1469.7.1.
BCA 490.01/ 1296.303.3
BCA 490.01/ 615.11.1, 17.04.1936.
BCA 490.01/ 492.1980.4.2, 17.12.1938.
BCA 490.01/ 20.103.1, 11.7.1939.
BCA 490.01/ 615.13.1, 02.01.1940
BCA 490.01/ 436.1810.1. 23.01.1946.
BCA 490.01/ 1898.1, 22.2.1949.
BCA 490.01/ 244.967.1, 5.9.1946.
BCA 490.01/ 1052.1039.1, 1.3.1950.
BCA 490.01/ 1898.1, 28.8.1950.

Gazete ve Dergiler

- Amasya
Amasya Yeşilyurt,
Merzifon
The Merzifonian
Taşan
Yeşilyurt,

Makale ve Kitaplar

- Akyüz, Yahya, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, Doğan Matbaası, Ankara 1978.
- Alan, Gülbadi, **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu’daki Etkileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2002.
- Ayan, Suat, “Merzifon Örneğinden Yola Çıkararak Yerel Dergilerin Doğuşuna Sebep Olan Sosyo-Kültürel Etkenler ve Yerel Dergilerin Siyasetle Olan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı Şöleni (7-9 Haziran 2002, Bolu)**, Yay. Haz.: Dr. Azize Aktaş Yasa, Songül Boybeyi ve Ömer Çakır, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002.
- Güz, Nurettin, “Halkevleri Dergilerinin Siyasal ve Kültürel Hayatımızdaki Yeri”, **Prof. Dr. Necmettin Sefercioğlu Armağanı**, Haz.: Ersin Özarslan, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara 2001.

- Karaer, İbrahim, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1992.
- Kocabaşoğlu, Uygur, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- "Merzifon'un Ticari, Sınai ve İktisadi Hayatı", **Önasya Dergisi**, Sayı: 2 (Ekim 1965), s. 1-23.
- Özdoğan, İsmail, "Türkiye'nin En Eski Kasaba Gazetelerinden Merzifon", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 13 (Nisan 1971), s. 18-19.
- Sezer, Ayten, **Atatürk Dönemi Yabancı Okullar (1923-1938)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Şehidoğlu, İbrahim, "Merzifon", **Ülkü**, III/36 (Aralık 1949), s. 29-31.
- "Şirin Merzifonumuzun Tarihçesi", **Merzifon Yıllığı**, I/1 (1970), s. 6.
- Şişman, Adnan, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Taşan, A. Aziz , **Dün'den Bugün'e Merzifon**, Merzifonlular Derneği, İstanbul, 1979.
- Taşan, Aziz, "Tarih Açısından Merzifon'a Bir Bakış", **Önasya Mecmuası**, Sayı: 2(Ekim 1965), s. 1-23.
- Taşan, Recai, "Merzifon'un Nüfusu", **Merzifon Monografyası**, Merzifonlular Yardımlaşma Derneği, s. 55-59.
- Tekeli, İlhan- Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Ankara 1983.
- Yüst, K., **Kemalist Anadolu Basını**, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara 1995.
- Yüksel, Ahmet, "Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 3 (1996), s. 169- 188.